

Svazek Stati a projevy III Stanislava Kostky Neumanna obsahuje Neumannovy politické, teoretické a kritické práce z let 1908—1911. Kromě zařazeného knižního celku Před dveřmi Panteonu, který vyšel r. 1911, jehož některé stati však pocházejí již z let 1906—1907, neobstály články našeho svazku před sebekritickým pohledem autorovým a zůstaly zapadlé v časopisech. A přece většina z nich je nejen závažným dokumentem vývoje Neumannova myšlení, názorů i jeho vývoje žurnalistického, ale obsahují často zásadní postřehy, platné i pro dnešek, hlavně pro současné chápání umění.

Když v r. 1905 přišel Neumann na Moravu, měl jeho pobyt zde do určité míry charakter společenského i osobního vzdoru. Známy pražský anarchista, redaktor a organizátor přišel do prostředí, které neznal, s kterým se musel často těžce vyrovnávat — a nebylo mu to usnadněno přijetím ani ze strany spoluobčanů v Řečkovících, ani ze strany literátů v Brně. Moravský venkov byl mnohem více v područí zpátečnických a klerikálních předsudků, než tomu bylo v Čechách, a ani literární a umělecké i politické, společenské a národní prostředí Brna se nedalo srovnat s prostředím pražským. Neumann se svými názory a způsobem života byl pro Řečkovice málem přírodní pohromou a obec, zachvácená panikou, proti němu vyzváněla všemi zvony. A Neumann vědomě provokoval řečkovické „obecní taktiky“, řídícího, kněze, policajty, účastnil se organizační a propagační práce anarchistů, vydával anarchistické časopisy, hostil doma podezřelá individua, byl sledován policií, otiskl v Moravském kraji Řečkovickou idylu, která znamenala otevřený boj, chodil do hospody, kde urážel císaře pána, nic nedělal, potuloval se po lesích, měl nemanželské dítě a — neměl z čeho být živ. Na své anarchistické časopisy spíše doplácel, jinač zpočátku neměl možnost přispí-

vat, neměl ani nakladatele a své knihy si musel s finančním rizikem vydávat sám, jak tomu bylo u sbírky *Hrst květů* z různých sezón v r. 1907 a v r. 1909 se *Socialismem* a *Svobodou*. Provokoval i moravské literáty, dráždila ho prostřednost a zaostalost, jejich separatistické sklony a veličáštství. Jeho články z té doby, uveřejněné zprvu v anarchistických časopisech, v l. 1906—1907 pak hlavně ve *Svozi-lově Moravském kraji*, byly většinou prudce polemické. „Byli bychom se upolemizovali“, tak charakterizoval později ve *statí Básník a politika* svou činnost v těchto novinách. Neumann polemizoval především se sociálně demokratickými časopisy, s klerikály, se všemi, kteří udržovali Moravu v zaostalosti politické, morální i kulturní, polemizoval zásadními statěmi i drobnými glosami a invektivami. Jeho politická, kulturně politická a kritická činnost v prvních letech jeho moravského pobytu byla především negací, i když samozřejmě tato negace mohla působit a také působila ve svých výsledcích kladně.

To byl bojovný počátek Neumannova renouveau. Rok 1907 přinesl však do jeho života velké změny. Neumann opouští *Řeckovice*, z nichž byl úředně vypovězen v předěšlém roce a v nichž si vynutil víceméně prestižně pobyt ještě na několik měsíců, a stěhuje se do *Bílovic*. Koncem roku je donucen k odchodu z *Moravského kraje*, který brzy nato zaniká. Tím ztrácí určité finanční zabezpečení, které mu skýtalو redaktorství v tomto listě.

Bílovice nad Svitavou — to je jedna z nejdůležitějších kapitol Neumannova života i jeho myšlenkového a tvůrčího vývoje. Neumann sem přišel v době, kdy se mu brněnské okolí se svými lesy, žleby, stráněmi a *Svitavou* již stalo domovem. Jeho pobyt tam ztratil znaky provizória. Chtěl zde zůstat trvale a našel tu skutečně novou základnu pro svůj život osobní i básnický. Vědomě si zde budoval svou existenci i vhodné prostředí pro uskutečnění svých životních ideálů a pro možnost tvorby.

To byly ovšem vnější změny v Neumannově životě. Současně však v té době probíhaly u něho i změny vnitřní, myšlenkové a tvůrčí. Jeho básnické renouveau, které za-

čalo novým milostným vztahem a které se uskutečňovalo ve styku s moravskou přírodou a se skutečným tvrdým zápasem o existenci uprostřed stejně tvrdého života venkovanů, daleko od přátel, od ovzduší olšanské vily a redakčních besed nad stránkami anarchistických listů, dosáhlo toho bodu, kdy z něho Neumann básník mohl sklízet první plody. V r. 1907 vychází Hrst květů z různých sezón, v r. 1910 České zpěvy a v r. 1907 vznikají první básně Knihy lesů, vod a strání. Renouveau však nepostihuje jen Neumanna člověka a básníka, zároveň přichází i přelom v jeho nazírání politickém a v jeho vývoji ideovém, přelom, jehož podmínky narůstaly ve skutečnosti a v Neumannově vědomí už od jeho vídeňského pobytu v r. 1904. Anarchismus se svou romantikou vrhaných pum a kácejících se trnů se začal jevit příliš utopistickým, vzdálen realitě byl i sen o anarchistické říši svobody. České anarchistické hnutí se v podstatě rozpadá, jeho organizátoři a vůdci buď zklamaně odcházejí do ústraní, vstupují do oficiálních stran a organizací, anebo končí jako dobrodruzi. Básníci a umělci, kteří se k anarchismu přimkli pro jeho revolučnost, nekompromisnost a krásnou vidinu nové společnosti a nového člověka, se snaží nalézt své jistoty někde jinde, buď u jiných, reálnějších politických proudů, anebo u svého umění, bez politických ambicí. Neumann prožívá velmi těžce tuto krizi anarchismu a odpovědně a svědomitě váží všechny ideové přednosti, které anarchistické teorie s sebou přinášely. Ač sám, neztrácí spojení s organizačním celkem a s anarchistickými orgány. Ještě v Řečkovících, po neradostných vídeňských zkušenostech, vydává poslední čísla Nového kultu, několik čísel Anarchistické revue, rediguje Šibeničky, přispívá do Omladiny, Práce, dokonce se podílí na redakci prvního ročníku Zádruhy, který vycházel v l. 1908—1909, a přispívá do několika dalších ročníků. Cítí však, že on i celé hnutí ztrácí kontakt s členskou základnou, se severočeskými dělníky, kontakt, který přinášel hnutí kladné výsledky v době jeho rozkvětu, na počátku století. Koncem r. 1908 píše v dopise Viktoru Dykovi: „Jsem totiž velmi smuten při redakci Zádruhy. Byl bych velmi šťasten,

kdybych měl přímý a třeba neustálý styk s našimi horníky nebo tkalci; jsou to dobří lidé. Ale prostřednictvím různých těch pražských darebů a jejich intriky otravují mi všechno. Mimoto nejsem dosti samostatný a nemohu ze Zádruhy pranic udělat.“ Právě v Zádruze uveřejnil Neumann několik zásadních článků, které vystihují současný stav českého anarchistického hnutí. Sám v nich reviduje některé své názory z dřívějších let, soudí je a srovnává s reálnými možnostmi. V článku Nebezpečné bláznovství označuje za utopickou myšlenku budování anarchistických kolonií, které sám kdysi v Novém kultu propagoval a o jejichž založení se pokoušel ještě v prvním roce svého pobytu na Moravě. Příznačný pro Neumannův tehdejší postoj k anarchistickému hnutí je článek Anarchistická internacionála, kde radí k opuštění cesty bouřliváckých gest a sjezdů, ale k zachování anarchistických osvětových a propagačních časopisů, které by vychovávaly lid k umění uspořádat si plný a kulturní život i v kapitalistických podmínkách a připravovat se tak na život v nových podmínkách po budoucí revoluci. „Moravská fakta vyléčila mě pomalu z anarchismu,“ napsal později ve stati Básník a politika. Přesto v jeho názorech, publikovaných v letech, které zabírá náš svazek, přetrvávají ještě mnohé anarchistické teorie, především myšlenka o generální stávce jako jediném prostředku uchopení moci proletariátem: „Dělnictvo nezvítězí dobytím politické moci, nýbrž uvědoměním si té svrchované moci, kterou má každý dělník jako odborník,“ píše ve stati Moc dělníková. Svě anarchistické ideje vyjadřuje stále většinou v polemikách se sociální demokracií, i když v této době nenalzáme již v jeho člancích osobní výpady, příznačné pro tón polemik v Moravském kraji. Polemizuje nejen s politickými a sociálními doktrínami této strany, ale i s její taktikou, odsuzuje způsob a prostředky její lidovýchovné činnosti, zneužívání sentimentu v různých kýčovitých „sociálních“ povídkách, kažení vkusu i morálky proletariátu. Přes tyto polemiky z anarchistických pozic slábne však Neumannovo anarchistické povědomí a pod vlivem anarchismu zůstává u něho hlavně

oblast smyslového a citového života. Chce pro sebe a pro každého plné vyžití, bez omezování předsudky, ideálem se mu stává člověk neotupených a jasných smyslů, schopný vnímat a procítit život. „...abychom si vrátili život v celé jeho plnosti, krásný, činůplný, rušný, bouřný život,“ to se mu stává postulátem těchto let. Tento anarchistický, ale zároveň všelidský ideál plně koresponduje s Neumannovým současným životem, s jeho sblížením s přírodou a přirozeným životem na venkově. Chce dosáti harmonie v lidské společnosti i v životě jednotlivce a o tuto svou vidinu neustále bojuje, i když prostředkem boje není politické řečiště, a velmi ostře pociťuje kontrast mezi svým ideálem a mezi skutečným životem.

V této době se Neumann začal podstatně zabývat českou národnostní otázkou. A opět k tomuto Neumannovu zájmu přispěla Morava, národnostní poměry poněmčelého Brněnska. Básnickým projevem tohoto zájmu je sbírka České zpěvy. I ve svých statích politických se Neumann v té době zásadně i polemicky zabýval českou otázkou, respektive kritikou soudobé české politiky. Národní problém pociťuje Neumann velmi silně. Ve statích Bělohorská mohyla nebo Pan dr. Kramář a Motiv nacionální mu jde o správné ideové pojetí národních dějin a o práva českého národa a českého umění, která hájí proti obchodním a snobským machinacím.

Ale především jde Neumannovi v této době o českost v našem národním umění a literatuře a o správné chápání této otázky: „Umělecký vývoj jest možný jen tehdy, obrozuje-li se domácí umění cizími vlivy... Opravdový národní ráz mohou míti jen díla silných, plných, svérázných individualit, zralá, umělecká díla zralých umělců,“ píše ve statí Před velikými úkoly. Tato stať je vlastně protějškem a konkrétním rozpracováním zásadní statí O českosti z knihy Před dveřmi Panteonu na moravské kulturní poměry. „Láska k českému životu a neodvracení se od české přírody,“ to je mu základním postulátem, kladeným na každého umělce, který chce svým dílem rozmnožit kulturní hodnoty národa. Požadavek skutečné lásky k českému ži-

votu, opravdového umění a silných uměleckých individualit byl důležitý a oprávněný především na Moravě. Moravský literární a umělecký život byl stále do značné míry ovládnut provincionalismem, který slabá díla povyšoval na umělecké činy. Moravští separatisté zlobně odmítali kritiku a zkušenosti umělců z Čech, na druhé straně se však se závistí dívali na Prahu a její umělecké prostředí. Východisko z neutešené situace nehledali v poučení u celonárodního a světového literárního vývoje, ale ve falešném chápání lidovosti, které vedlo k netvůrčímu přejímání (především v umění výtvarném) prvků lidového umění, a vyráběli tak kýchče, které prohlašovali za pravé národní umění. Neumann ve svých statích věnovaných moravským uměleckým poměrům (O jedné revui, Brno a kultura, Umělecký pavilón v Brně, Před velikými úkoly) dochází k pochopení základního kulturního a kulturně politického problému Moravy a snaží se vybudovat podklad k plnění úkolů, které čekají moravské literáty, výtvarníky, časopisy a kulturní instituce. Přesto, že ani v tomto období se nevyhýbá ostré kritice na adresu Klubu přátel umění v Brně, zemského sněmu a ponižujících podmínek udílení cen nebo na adresu poměrů v brněnském Národním divadle, jeho nynější postoj se liší od polemického a často výsměšného stanoviska z období Moravského kraje. Stačí si srovnat rozvleklou a osobním útokům se nevyhýbající polemiku s moravskými separatisty z r. 1906 se stručným vysvětlením na konci našeho svazku, kde Neumann klidně, vědom si svého cíle a pravdy, odmítá výpad Adolfa Veselého, který mu vyčítá moravskou cenu.

Ve všech svých statích z let 1908—1911, týkajících se Moravy, mluví Neumann z pozice člověka na Moravě žijícího, jehož literární i životní prostředí se liší od českého především kvantitou překážek, které je nutno překonat. Vytyčuje cesty, které by vedly k ozdravení a plnému rozvoji moravského kulturního života a nejen tedy ve svém životě osobním a uměleckém, ale i ve způsobu účasti na moravském kulturním a společenském životě dochází od negace a polemiky ke stadiu uvědomělého budování a kladu.

V té době promýšlí také otázku modernosti umění a literatury, která mu znamená na jedné straně vysokou morální odpovědnost umělců ve smyslu jejich spjatosti se životem a společností (srov. stať Umělci a společnost a některé stati knihy Před dvermi Panteonu), jednak dokonalou a obsahu odpovídající formu, skrze níž jediné můžeme vnímat pravdu a krásu myšlenek (srov. stať Forma, otištěnou v knize S městem za zády). Na umělcích žádá „vědomé tvárné úsilí“, ale zároveň pokračuje v polemice, započaté již dlouho předtím, s „fanatiky formy“ a s těmi, kteří stavějí umění výše než život. „Umění, když tomu chce život, ustupuje a musí ustoupiti, neboť život je více než umění, život je silnější než umění,“ píše ve stati O českosti. Před umělce staví požadavek životnosti a sdělnosti jejich děl a odmítá módnost, estétství a aristokratický pocit výlučnosti: „Nejzralejší, nejčistší, nejkrásnější plod kultury není to, co zašlo nejdále za mez dovoleného a pochopitelného dobou, nýbrž to, co může se honositi tajemným spolupracovníctvím bezjmenných davů, jejichž duše a snu jejího jest křišťálovým výrazem. Není mízy pro život, není živých spermat v díle krajně egoistickém, ale tradice národa v proud slévá se jen z pramenů, jimž veliké terény dodaly nesčíslné krůpěje... Veliké umělecké dílo není nepochopitelné a neužitečné. Jest jasné jako studánka, jest obsažné také, proniká skrz-naskrz myšlenkou generace.“

Těmito svými úvahami, vyslovujícími názory na moderní české umění, tvoří si Neumann předpoklady k syntezě svých předválečných uměleckoteoretických názorů, ke které došel v období bezprostředně následujícím a již dal výraz svou knížkou Ať žije život! a prakticky pak svou organizační i básnickou účastí na Almanachu na rok 1914. Léta tvořící časové rozmezí našeho svazku jsou posledním předválečným obdobím Neumannova teoretického i básnického hledání a krize. V průběhu těchto let si Neumann ověřil teoreticky svými články a prakticky svou poezií, kudy má vést jeho další vývoj, jak je třeba tvořit. Ve stati Básník a politika napsal, že v Moravském kraji se teprve učil psát. Nyní je již nejen zralým umělcem, ale i zralým žurnalistou

V mnohém na tom mají zásluhu Lidové noviny, kde po několikaměsíční existenční nejistotě po odchodu z Moravského kraje našel r. 1910 trvalé působiště, otisknuv předtím několik článků v Pozoru a Moravskoslezské revui. V klidném prostředí Lidových novin, bez vnějších zásahů ze strany šéfredaktora uveřejňuje své fejetony a převážnou většinu svých básní, kulturních statí, kritik a glos. „Kdyby Lidové noviny slušně neplatily, vypadalo by to se mnou dost smutně. Vydělávat si na různých místech skutečnou žurnalistikou, toho vůbec nedovedu, a proto také nepíši jinam, kde hůře platí,“ píše v té době Viktoru Dykovi, s jehož Lumírem v té době také spolupracoval. Kladnou úlohu Lidových novin a Arnošta Heinricha ve svém životě i ve svém novinářském vývoji ocenil také později ve své stati Básník a politika.

Lidové noviny z té doby jsou nám dokladem, jak široké a všestranné byly Neumannovy zájmy. Zájem o grafiku a užité výtvarné umění, které v některých svých formách tvoří příznačnou oblast zájmů umělců na počátku století (exlibris, plakát, karikatura), trvá u Neumanna celý život. Právě v těchto letech se těmito obory zabývá kriticky i historicky. Určitá stagnace politického života mu popřává čas pohroužit se do studia grafických listů, exlibris, ilustrací, písma, úpravy knih a bibliofilie. Ta se na dlouhá léta stává Neumannovým koníčkem. Pravidelně sleduje její novinky nejen v Lidových novinách, ale také v Moravskoslezské revui a později v Českém bibliofilu; připravuje se tak k vydávání svého vlastního bibliofilského časopisu Philobiblon, jehož několik čísel vydal v polovině roku 1912. Neutuchá ani jeho zájem o umění výtvarné vůbec a také zde je zastáncem modernosti a silných uměleckých individualit a odsuzuje kýčářství a prostřednost. V jeho statích o Antonínu Slavíčkově, Miloši Jiránkovi, Františku Bílkovi nebo o symbolistech jsou vysloveny pravdy a postřehy dodnes platné a podnětné. Zasněženou pozornost věnuje výtvarným časopisům, architektuře, dekorativnímu umění, uměleckému řemeslu, urbanistice. Samostatnou kapitolu tvoří jeho zájem o Japonsko, kterému dal výraz

jednak svým cyklem básní Třešňový sníh, otiskovaném v Lidových novinách a v Moravskoslezské revui v r. 1910, ale hlavně cyklem svých článků o japonském umění výtvarném, divadelním a literárním a o životě japonských žen.

Tyto Neumannovy zájmy neznamenaají však pro něho odvrácení od současného života. V souhlase s teorií, že život je mocnější než umění, jsou všechny tyto zájmy, nutící ke klidnému soustředění, prostředkem k bohatému a plnému životu, prostředkem, který mu umožňuje svobodně žít a myslet. A jeho teoretické a kritické stati nejsou soukromými knihomolskými meditacemi, se vším, co může obohatit lidský život, seznamuje své čtenáře. Ukazuje, kde je pravé umění a krása, seznamuje ho se svobodnou a člověka důstojnou etikou. Sestavuje seznamy bibliofilů a japonik, dělníky učí vybírat si knihy, uvědoměle číst a dívat se na obrazy. Není snad oboru kulturní a kulturně politické činnosti, do kterého by Neumann nezasáhl aspoň poznámkou, a tak jeho publicistické dílo z let 1908—1911 je dokumentem toho, jak Neumann, trávící zdánlivě klidně svůj život mezi břehy Svitavy, lesy, svými uměleckými sbírkami a knihovnou umístěnou v modrém pokoji, v podstatě bojuje za nové umění, za správně chápanou uměleckou zodpovědnost k národu a společnosti i za dobré podmínky svého dalšího vývoje. Dává si své „kořání silnější“.

Stanislava Mazáčová